

Královna Dagmar

česká princezna

Královna Dagmar

česká princezna

Ny Carlsberg Glyptotek, Kodaň © Ivan Prokop

Královna Dagmar česká princezna

Kláster klarisek v Praze založila v letech 1233-34 budoucí česká svěřice Anežka, nevlastní sestra Markěty-Dagmar. © Ivan Prokop

Hřbitov, kostel v Orslevu © Ivan Prokop

Evropa vrcholného středověku

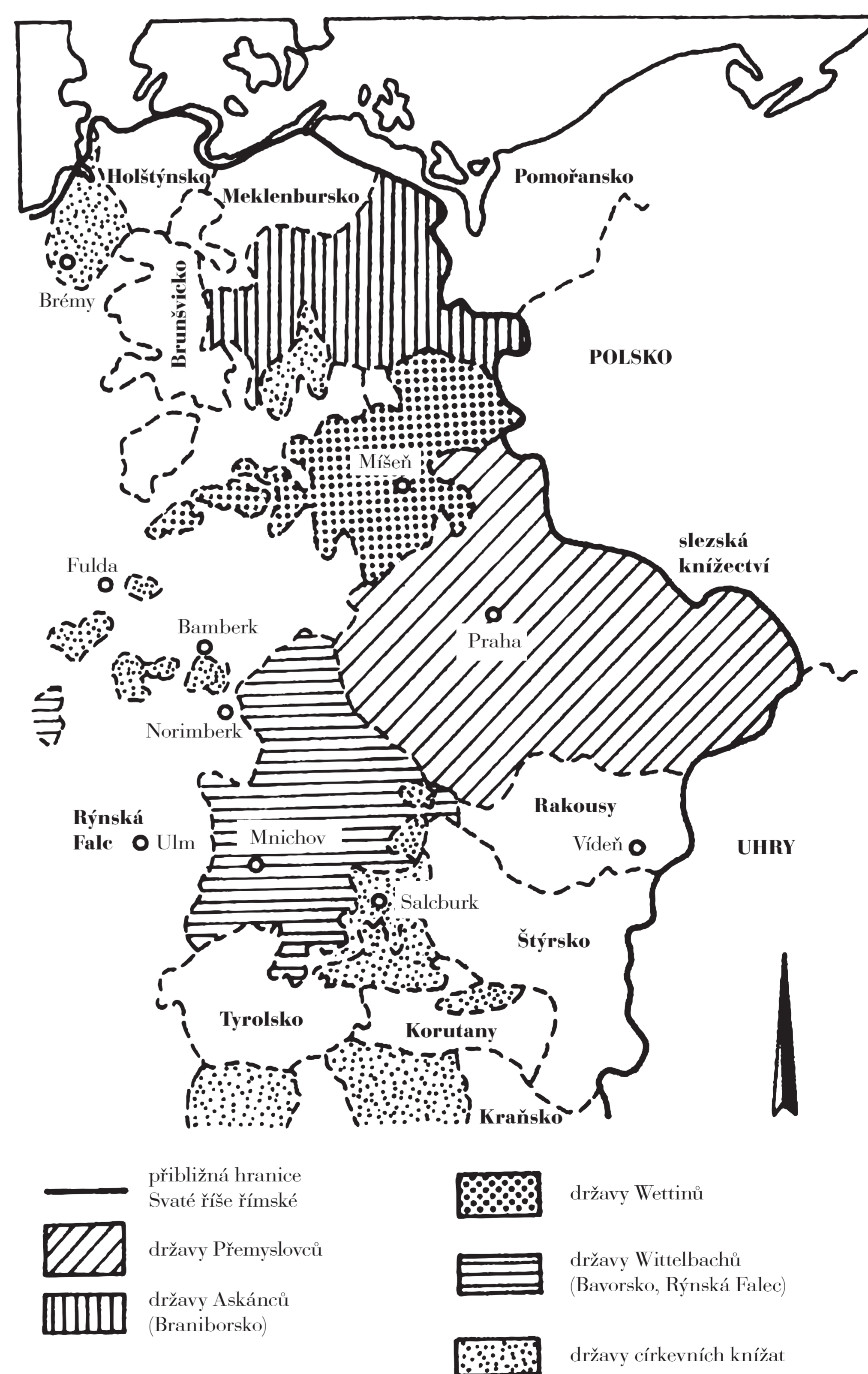
Přelom 12. a 13. století přinesl Evropě řadu dramatických událostí, které natrvalo změnilo její tvář. Vrcholily boje o emancipaci církve a spory panovníků s papežem a duchovenstvem. Evropa byla navíc ovlivněna úsilím o dobytí Svaté země. Západní Evropu ovládaly v té době tři velké útvary – Římská říše, Francie a Anglie.

Na římský trůn dosedl roku 1190 král a budoucí úspěšný císař Jindřich VI. ze štaufské dynastie, jemuž se podařilo spojit římský trůn se sicilským královstvím. Zemřel však předčasně roku 1197 v průběhu příprav na křížovou výpravu. Jeho syn Fridrich II., kterému tehdy byly pouhé tři roky, se na trůn prosadil teprve roku 1212.

Ve Francii vládl Filip II. August (1180-1223), který dotvořil hranice středověké Francie na jihu i na západě. V Anglii se rok před koncem 12. století vlády ujal Jan Bezzemek. Vedle ztráty francouzských držav byla jeho vláda poznamenána spory s papežem. Jan nakonec přijímá svou zemi od papeže v léno a v roce 1215 je nucen vydat Velkou listinu svobod, natrvalo oslabující královskou moc.

Norsko bylo zmítáno občanskou válkou. Také ve Švédsku mezi sebou uchazeči o královský trůn krvavě bojovali. Zato Dánsko zažívalo výrazný politický a hospodářský rozmach pod dynastií Valdemarů. Valdemar I. podnikal mj. výpravy proti polabským Slovanům (Rujánu dobyl roku 1168). Knut IV. vedl v roce 1197 křížovou výpravu proti pohanským Estoncům.

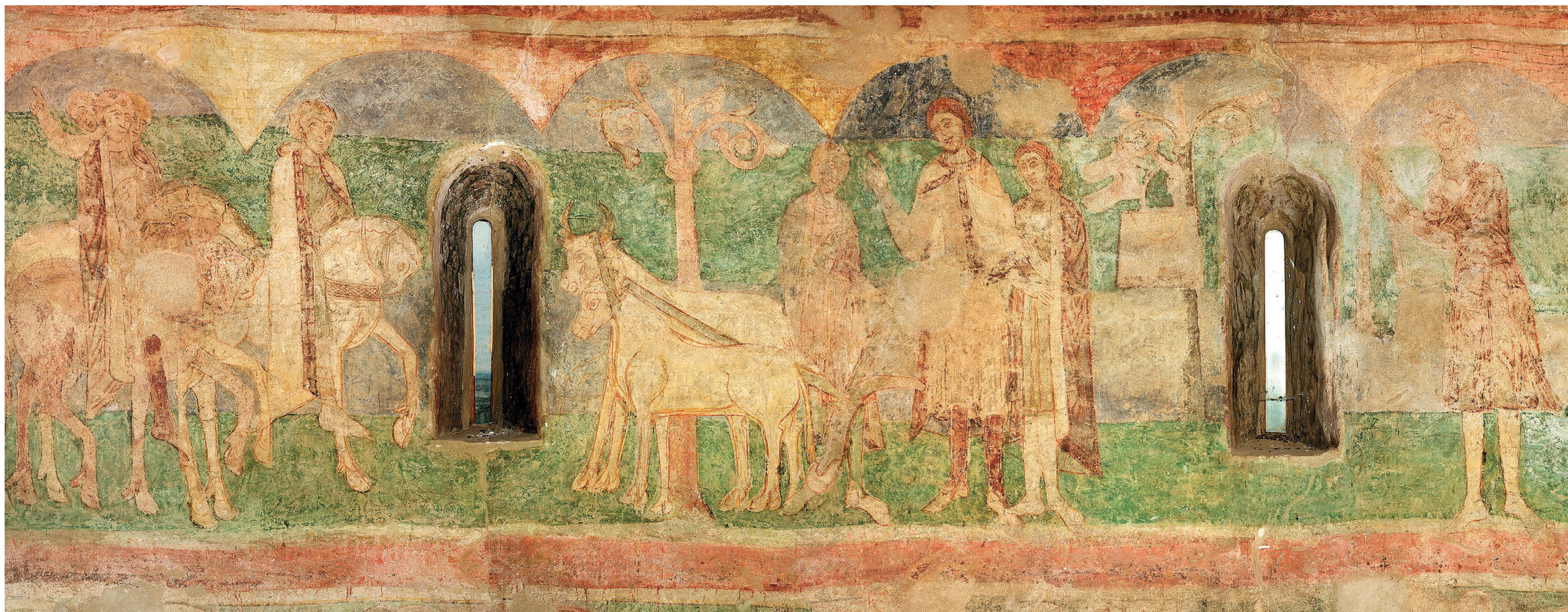
Ve střední Evropě na sebe strhl pozornost dynamický přemyslovský vládce českého království – Přemysl Otakar I. Vládl dvakrát, a to v letech 1192-1193 a 1197-1230, a významně zasáhl i do říšských záležitostí. V Polsku a Uhrách se v té době na trůnu střídaly politicky méně úspěšné osobnosti z rodů Piastovců a Arpádovců.

Dánsko a Čechy ve střední Evropě vrcholného středověku

© Ivan Prokop

Královna Dagmar, česká princezna

Povolání Přemysla od pluhu – výsek z výzdoby kaple sv. Kateřiny ve Znojmě

Jihomoravské muzeum ve Znojmě, fotoarchiv Kabinetu pro klasická studia FLÚ AV ČR © Roman Soukup

České země ve 12. a 13. století

Již od sklonku 9. století se jako vůdčí síla sjednocovacího procesu uvnitř české kotliny prosazovala knížata z charismatické dynastie Přemyslovců, odvozující svůj původ od bájného Přemysla Oráče. V polovině 10. století byla centralizace završena a následovala blesková expanze k východu, při níž se česká „říše“ dotkla hranic Kyjevské Rusi. Ještě před rokem 1000 se však zhroutila a moc Přemyslovců zůstala omezena na Čechy. Jako ústřední panovnické sídlo se prosadil Pražský hrad a pod ním, na obou březích řeky Vltavy, se začala formovat lidnatá sídelní aglomerace.

Český stát si od počátku hledal pevné místo ve složitých poměrech střední Evropy. Vyrovnávat se musel zejména s imperiálními záměry římsko-německých králů a císařů. Přestože od sklonku 11. století se původně nečetní Přemyslovců rozrostli do řady větví, jejich časté osobní spory oslabovaly soudržnost monarchie. Toho obratně využívali vládcové Říše z rodu Sálců a Štaufů, kteří podporou jednotlivých uchazečů o trůn leckdy nevybíravě zasahovali do českých poměrů.

Na rozdíl od Skandinávie, kde královský titul nikdy nezávisel na vztazích s římsko-německým císařem, usilovali Přemyslovců o uznání královského titulu. Jako první Přemyslovec získal v roce 1085 korunu Vratislav II. (1061–1092) za podporu císaře Jindřicha IV. v boji s německými knížaty a papežem. Druhým českým králem se v lednu 1158 stal Vladislav II. (1140–1172) za slib české vojenské účasti na tažení císaře Fridricha I. Barbarossy proti Milánu. Oba tituly se nicméně nestaly dědičnými a nástupci obou prvních českých králů pokračovali v hodnosti knížat. Se stabilní, avšak „nekrálovskou“ pozicí Čech ve střední Evropě navenek kontrastovalo jejich posilování v hospodářské oblasti. V takové situaci nastoupil Přemysl Otakar I., brzy již „třetí král Čechů“...

Přemysl Otakar I., kresba Oldřicha Kulhánka

© Oldřich Kulhánek

Prsten z rakve Přemysla Otakara I.

Fototéka Správy Pražského hradu © Jan Gloc

Královna Dagmar, česká princezna

Freska v kostele sv. Bendta v Ringstedu zobrazuje praotce Valdemarů, svatého Knuda Lavarda, spolu s Valdemarem Velkým, Knudem VI. a Valdemarem Vítězným.

© Ivan Prokop

Dánsko ve 12. a 13. století

V raném středověku se Dánsko dvakrát stalo regionální velmocí. Nejprve v době vikinské, když dánští králové Svend Vidlí vous a jeho syn Knud Velký v letech 1013 až 1016 ovládli Anglii a vytvořili impérium v Severním moři.

Nová éra však započala teprve tehdy, když Valdemar Velký v roce 1157 přemohl ostatní pretendenty a rivaly a zahájil období velké stability, která umožnila, aby země pod jeho vládou i pod vládou jeho synů vedla aktivní zahraniční politiku. Dánsko bylo významným hráčem v papežských křížových výpravách, které nyní mířily i k doposud pohanským národům na Baltu.

Tato aktivní zahraniční politika dosáhla prozatímního vrcholu v roce 1168, když král Valdemar dobyl nejmocnější pevnost Pobaltských Slovanů, Arkonu na Rujáně. Arkona byla tehdy centrem slovanského uctívání původně starocírkevního světce Svatého Víta, který nabyt podobu pohanského bůžka Svantevita. Ten svými čtyřmi tvářemi hleděl do čtyř světových stran.

Po dobytí Arkony zahájila dánská církev v čele s roskildským biskupem Absalonem christianizaci Pobaltských Slovanů, nejprve na Rujáně a posléze i na východě a v současném Polsku. Tyto nově pokřesťanštěné oblasti přešly zároveň přímo pod dánskou korunu a místní slovanská knížata skládala přísahu dánskému králi.

Tím byl položen základ pobaltskému impériu, jež dostoupilo vrcholu za vlády Valdemarových synů Knuda VI. (1182-1202) a zejména Valdemara Vítězného (1202-1241).

Podrobný popis dobytí Arkony z pera Saxa Grammatica a v neposlední řadě líčení rozvalu jejich monstrózního poloboha Svantevita inspiroval mnohé malíře. Malba Lauritse Tuxena z roku 1894.

Det Nationalhistoriske Museum na hradě Frederiksborg © Kit Weissová

Kámen zazděný do kostelní zdi v Altenkirchenu, několik kilometrů od Arkony, je považován za podobiznu Svantevita.

© John Lind

Královna Dagmar, česká princezna

Raně gotický tympanon z baziliky sv. Jiří na Pražském hradě. Vyobrazení jsou také Přemysl Otakar I. a jeho nevlastní sestra abatýše Anežka.

Fototéka Správy Pražského hradu © Jan Gloc

Přemysl Otakar I. v kruhu rodiny

Neznáme místo ani čas narození knížete a brzy již krále Přemysla, v cizině známého jako Otakar. Lze soudit, že přišel na svět okolo roku 1165. Byl čtvrtým synem krále Vladislava II. a prvním, který se Vladislavovi narodil z druhého manželství s Juditou Durynskou.

V té chvíli se osudy královské rodiny zdály být nadějně, nicméně v roce 1173 následoval tvrdý pád a léta v exilu. Mladý vyhnanec se sblížil s rodinou míšeňských Wettinů a dynastické spojenectví vyvrcholilo Přemyslovým sňatkem s Adlétou, dcerou a sestrou míšeňských markrabat.

Přemyslův návrat k moci se znovu rýsoval v červnu 1197. Přemyslovy úspěchy poté nekončily, brzy dosáhl královského titulu, ale zabředl do osobních problémů. Po dlouhém soužití s Adlétou, pozeňhaném nejméně čtyřmi dětmi, včetně dcery Markéty-Dagmar, dal své manželství asi v polovině roku 1199 prohlásit za neplatné. Jako záminka mu posloužilo vzdálené příbuzenství. Vzápětí se oženil s mladičkou Konstancí Uherskou.

Přemysl byl úspěšný v hledání manželských protějšků svých synů a dcer. Markéta-Dagmar byla provdána do Dánska. Judita z druhého manželství do rodu korutanských vévodů, další dcera Anna se stala chotí budoucího vratislavského vévody, pro syna Václava vyjednal Přemysl sňatek s Kunhutou, dcerou římského krále Filipa Švábského z císařského rodu Štaufů. Také nejmladší dcera Anežka měla podle otcových plánů skončit jako nevěsta císařova syna. Všechny ženichy však odmítla a věnovala se charitě a klášternímu životu. Jako Anežka Česká se v listopadu 1989 dočkala svatořečení.

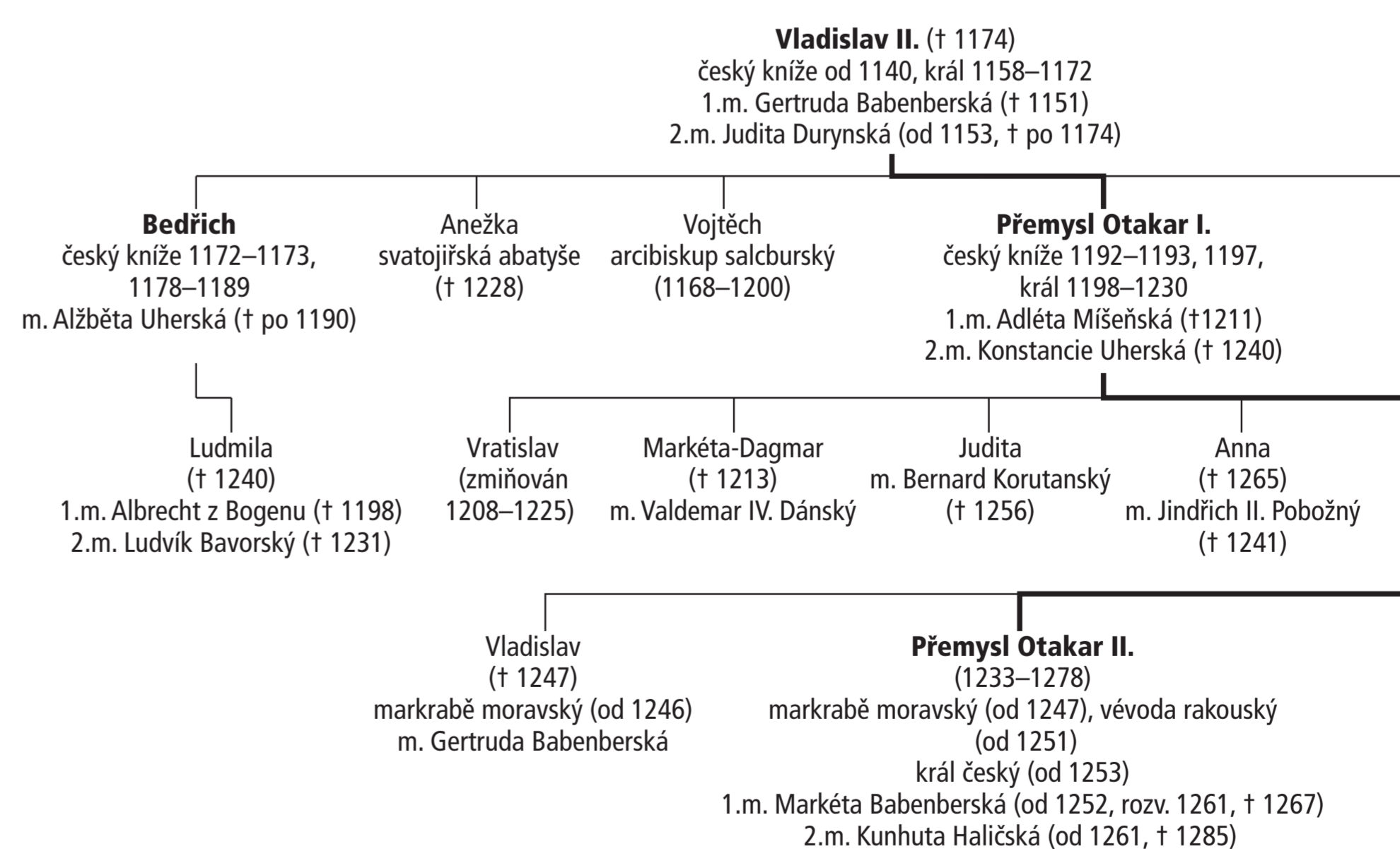
Přemysl nebyl zrovna laskavým otcem, poslušnost si vynucoval dosti autoritářsky. Přesto se na konci života mohl cítit spokojen. Své děti zajistil a také v rovině zahraniční i vnitřní politiky platil za úspěšného vládce.

Jako „třetí král Čechů“ zemřel 15. prosince 1230 ve stáří asi 65 let.

Přemysl Oráč – výsek z výzdoby kaple sv. Kateřiny ve Znojmě

Jihomoravské muzeum ve Znojmě, foto archiv Kabinetu pro klasická studia FLÚ AV ČR © Roman Soukup

Rodokmen Přemyslovců ve 12. a 13. století

Královna Dagmar, česká princezna

Takzvaná Zlatá bula sicilská z 26. září 1212

© Národní archiv České republiky

Přemysl Otakar I. – král, válečník, diplomat

Ani sklonek 12. století nepřinesl zklidnění české scény. O pražský trůn zápasilo několik větví přemyslovské dynastie. V roce 1192 na sebe rázně upozornil Přemysl. Ovládl pražský knížecí stolec, brzy však musel uprchnout za hranice. Až v červnu 1197 se rýsovala šance k návratu, ale šlechtičtí předáci na trůn povolali Přemyslova mladšího bratra Vladislava. Rozuzlení přinesl začátek prosince, kdy se Přemysl po dohodě s Vladislavem k moci vrátil.

Svornost bratrů nesla plody. Oba soupeřící římští králové, Filip Švábský i Ota IV. Brunšvický, hleděli získat „Čecha“ na svoji stranu. Stáli hlavně o jeho bojovníky, proslulé zdatností a odvahou. Filipova smrt v roce 1208 a únava z vleklých bojů způsobila, že téměř již poražený Ota se dočkal obecného uznání a roku 1209 císařské korunovace v Římě. Český král se k Otovi přihlásil jako jeden z posledních. Jakmile se císař Ota rozešel s papežem a v roce 1211 padla výzva k jeho nahrazení mladým sicilským králem Fridrichem, synem císaře Jindřicha VI., Přemysl nezaváhal. Přidal se ke skupině říšských knížat usilujících o změnu na římském trůně.

Rozhodnout měl rok 1212. Vše záleželo na tom, zda se Fridrich prosadí na německé půdě. Mladý král překročil Alpy a 26. září vydal v Basileji tři listiny pro české příjemce. V prvním z těchto dokumentů, obecně známém jako Zlatá bula sicilská, se Fridrich jménem svým i jménem svých nástupců zavázal, že bez podmínek uznají za českého krále toho, kdo bude v Čechách zvolen. Současně potvrdil jednotu českého království.

Fridrichovým vítězstvím český král dále upevnil svou pozici doma i za hranicemi. Umlčel domácí opozici a prosadil královskou volbu svého syna Václava (1216) a roku 1228 i jeho korunovaci v pražském chrámu sv. Víta. Sám Přemysl zemřel po letech úspěšné vlády v prosinci 1230. Dokumenty ze září 1212 se výrazně zapsaly k vrcholům jeho politického a diplomatického umění.

Foto zlaté buly krále Přemysla Otakara I. – pečeť přivěšená k listině z roku 1224

© Národní archiv České republiky, se svolením Benediktinského arcidiecézního úřadu v Praze

Gotická tumba Přemysla Otakara I. v katedrále sv. Víta na Pražském hradě

Fototéka Správy Pražského hradu © Jan Gloc

Královna Dagmar, česká princezna

Trojhranný reliéf nad hlavním vchodem do katedrály v Ribe ukazuje, jak Panna Marie předává Kristův kříž pozemskému králi na znamení toho, že je králem křížových výprav. Vyobrazeným králem je pravděpodobně Valdemar Vítězný a královnou po jeho boku zřejmě Dagmar, mladý princ je jejich syn Valdemar Mladý.

© Ivan Prokop

Valdemar Vítězný a dánské impérium na Baltu

Valdemar Vítězný se na trůn dostal jen proto, že jeho starší bratr Knud VI. v roce 1202 zemřel a nezanechal po sobě syna. Ve Valdemaru Vítězném dostalo Dánsko schopného a iniciativního krále. Svůj um prokázal již jako vévoda v dánském jižním pohraničí. To on v roce 1192 porazil a zajal svého staršího bratrance Valdemara Knudseny, jenž z nespokojenosti s tím, že mu byl nabídnut pouze biskupský stolec ve Šlesvicku, vtrhl do země a nechal se prohlásit králem. Tím, že král Valdemar osobně zajal biskupa Valdemara a poté jej čtrnáct let věznil, si znepřátelil papeže. Tento konflikt se ovšem obě strany snažily zažehnat, jelikož si svorně přály pokračovat v dánských křížáckých taženích v Pobaltí.

Problém byl vyřešen roku 1206, když nyní již král Valdemar Vítězný po dohodě, kterou s papežem uzavřel rok předtím, biskupa Valdemara propustil. Na základě této dohody měl král Valdemar nechat biskupa přepravit do Uher, kde jej měl do své moci převzít papež. Ten se měl také postarat o to, aby biskup Valdemar nebyl nadále pro dánské království hrozbou.

Valdemar Vítězný, obdařený rozsáhlými papežskými privilegii, se poté mohl pustit do budování svého křížáckého impéria na Baltu. Již v roce 1205 se s vojskem přeplavil přes Balt, kde se připojil k velkopolskému knížeti, aby se spolu přichystali na křížové výpravy do Pruska. V roce 1206 vyslal Valdemar flotilu na velký ostrov Øsel, nyní Saaremaa. Roku 1208 zamířilo dánské vojsko ve spolupráci s Němci ovládaným Livonskem do středního Estonska. O tomto tažení jeden pramen uvádí, že poté, co se Dánové dostali do úzkých, jim byla z nebe seslána vlajka zvaná Dannebrog, bílý kříž na rudé vlněné látce. Boje byly ovšem završeny teprve roku 1219 po bitvě u Lyndanise a právě k této bitvě historici v 16. století pád Dannebrogu z nebes přiřadili.

Ilustrovaná královská kronika z období kolem roku 1600 zobrazuje krále s čerstvě nabytou vlajkou.

Det Kongelige Bibliotek, Thott 797 2°
© Ivan Prokop

Takto si C. A. Lorentzen v roce 1809 představoval průběh bitvy u Lyndanise. Obraz zachycuje dvě z legend, které se k bitvě váží: z nebes se snáší vlajka Dannebrog a arcibiskup Anders Sunesen za pomoci mnichů vzpíná ruce k nebesům.

© Statens Museum for Kunst, Kodaň

Královna Dagmar, česká princezna

Kostel sv. Bendta v Ringstedu byl od poloviny 12. století centrem uctívání Knuda Lavarda, praotce Valdemarů. Proto je Valdemar pohřben právě zde, vedle svých dvou manželek.

© Ivan Prokop

Pozdější léta Valdemara Vítězného – sláva, pád a nový vzmach

První polovina oněch takřka čtyřiceti let panování Valdemara Vítězného se nesla v duchu úspěchů, přičemž rozsah jeho moci demonstrují dvě události. V roce 1214 byl Fridrich II., který dva roky předtím vystavil Zlatou bulu králi Přemyslu Otakarovi, nucen vydat podobný dokument i Valdemaru Vítěznému, přičemž Přemysl Otakar byl jedním ze svědků. Fridrich se zde formálně zříká všeho, co dánští králové dobyli v severním Německu a u Polabských Slovanů. Později, v roce 1221, museli vládci v Livonsku, kteří doposud popírali právo krále Valdemara na Estonsko, uznat jeho nadvládu nejen nad Estonskem, nýbrž také nad celým Livonskem. Dánský král tak nyní ovládal takřka celé pobřeží od Holštýnska na jihu po hranici mezi Estonskem a Ruskem u Finského zálivu na severu.

To však netrvalo dlouho. Během vyjednávání s hrabětem zvaným Černý Jindřich ze Schwerinu, jedním z nedobrovolných vazalů Valdemara Vítězného, byl král spolu se synem a spolukrálem Valdemarem Mladým, jehož počal s královnou Dagmar, unesen a zavlčen do Říše, kde byli oba drženi více než dva roky. Mezitím se rozdrobilo Valdemarovo pobaltské impérium a rovněž svrchovanost v Estonsku vzala za své. Po osvobození se král roku 1227 pokusil opět porobit své nepřátele, jenže neuspěl.

Valdemar Vítězný se i nadále pokoušel získat ztracená území zpět a díky těsné spolupráci s papežským stolcem a mocné hrozbě vlastní flotilou donutil roku 1238 Řád německých rytířů, aby Dánsku postoupil Estonsko, které pak v dánských rukou zůstalo více než sto let.

Krátce před smrtí roku 1241 se Valdemaru Vítěznému na sněmu podařilo prosadit přijetí Jutského práva. Do dějin se patrně zapsal více než křížovými výpravami právě tímto počinem. První strana zákoníku, v jehož úvodu se praví: „Na zákonu musí země zbudována býti“. Rukopis z období kolem roku 1300.

Det Kongelige Bibliotek, Kodaň © Ivan Prokop

Mapa Dánska od Cornelia Antoniaida z roku 1558 patří k prvním rozpoznatelným vyobrazením země.

© Det Kongelige Bibliotek, Kodaň

Královna Dagmar, česká princezna

Románská truhla, v níž byly nalezeny ostatky knížete Konráda II. Oty (zemřel 1191). Na Pražský hrad byla dovezena z jižní Evropy.
Fototéka Správy Pražského hradu © Jan Gloc

Přemyslovský dvůr vrcholného středověku

Ve středověku představoval panovnický dvůr centrum politického, administrativního a kulturního dění. Pro ty, kdo se chtěli podílet na správě země či profitovat z přízně panovníka, bylo nezbytné se k němu dostat. Světská a duchovní nobilita odpovídaly za správu země.

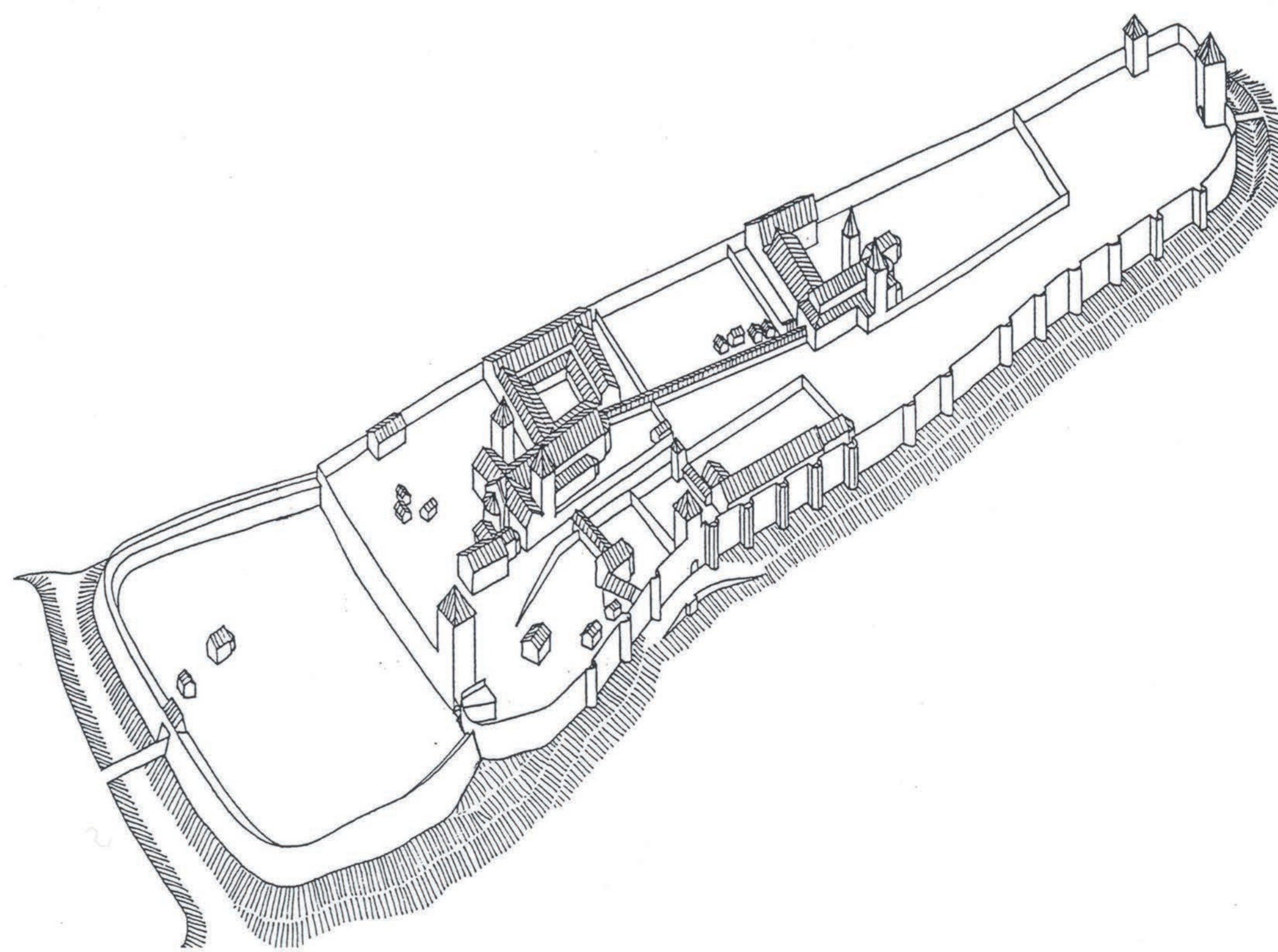
Vlastní dvůr sídlil v hlavním rezidenčním místě, na Pražském hradě. Zde se scházeli obyvatelé Čech ke sněmovním jednáním, ale též k volbě a nastolování knížat. Odpradáva se na Hradě také nacházel kamenný trůn, a jen ten, kdo na něj usedl, se stal panovníkem. Svůj význam ztratil až poté, co byl tento akt nahrazen korunovačním obřadem v blízké katedrále sv. Víta s ostatky hlavních českých patronů. Tato nejvýznamnější ceremonie se zde odehrála poprvé v roce 1085.

Dvorské mravy byly inspirativní i pro ostatní. Šířila se zde záliba v kultuře a vnější prezentaci, často sklouzávajících k velké okázalosti, a vytvářely se tu vzory křesťanského rytířství. To stmelovalo celou Evropu: aktivními centry byly tehdy dvory štaufských králů, durynských lantkrabat, babenberská Vídeň či wettinská Míšeň. Dvůr Přemysla Otakara I. byl však ještě poměrně konzervativní a navazoval na tradice předků. K velkým změnám došlo až za Václava I., kdy do Čech a na Moravu přišlo západní pojetí rytířské kultury.

Panovník však často vládl ze sedla svého koně. Přemysl Otakar I. byl ještě vládcem, který s družinou poslušných až do pozdního věku objížděl Čechy a Moravu. Praha mu spíše sloužila jako místo oddychu. I to se po jeho smrti začalo měnit, lesk a nádhera Prahy se staly pověstnými.

Předměty vážící se k pohřbu knížete Konráda II. Oty z královské krypty v katedrále sv. Víta na Pražském hradě: dvě tkaniny z románské truhly
Fototéka Správy Pražského hradu © Jan Gloc

Rekonstrukce podoby Pražského hradu okolo roku 1200 © Petr Chotěbor

Královna Dagmar, česká princezna

Hrad v Nyborgu byl založen koncem 12. století kvůli kontrole plavby přes úžinu Store Bælt a také pro zajištění přechodu ze Sjællandu na Fyn. Královna Dagmar i Valdemar Vítězný zde jistě několikrát pobývali. Nyborg je nejlépe dochovaným z celé řady hradů, jež dal Valdemar zbudovat.

© Ivan Prokop

Dánský dvůr vrcholného středověku

O životě na dánském dvoře toho víme mnohem méně, než o dvoře českém. Ten byl navíc mnohem blíže evropskému módnímu a tradičnímu centru: římsko-německému císařskému dvoru. Ačkoli čeští králové často vedli samostatnou politiku vůči římsko-německé říši, byly české země v podstatě její součástí, což o Dánsku neplatilo. Právě proto nacházíme mezi svědky vystavení oné buly, již Fridrich II. vydal ve prospěch Valdemara Vítězného roku 1214, i krále Přemysla Otakara.

Další významný rozdíl spočíval v tom, že ačkoli Otakar doposud řídil své království „ze sedla“, měly Čechy v Pražském hradě víceméně trvalé rezidenční místo, které mohlo vytvořit centrum dvorského života. Valdemar Vítězný sice nepanoval z koňského hřbetu, spíše z paluby lodi, neměl však nic, co by byl vzdáleně připomínalo stálé sídlo. Když zrovna nebyl na křížové výpravě někde v Pobaltí, zdržoval se v hradech zbudovaných ve strategických bodech podél dánského pobřeží. Zmíňme například Vordingborg, Kalundborg, Tårnburg a Nyborg.

Zejména Vordingborg byl oblíbeným místem jeho pobytu, neboť odtud se vypravovaly flotily na křížové výpravy do Pobaltí. Zde král vystavil řadu listin. V nedalekém Stensby, nyní malé vesnici ve vnitrozemí, měl král zřejmě svého druhu letohrádek nebo lovecký zámeček, kde odpočíval. Každopádně právě zde dojednal úmluvu s Řádem německých rytířů i papežský legát, který vrátil Estonsko do dánských rukou.

Ačkoli nám prameny příliš o životě u dvora neprozrazují, nelze pochybovat o tom, že se zde pomalu prosazují tytéž podoby dvorského ideálu, s nímž se setkáváme i jinde v Evropě. Saxo Grammaticus, který se ke všemu nedánskému stavěl kriticky, popisuje, jak praotec Valdemarů, Knud Lavard, po svém pobytu u dvora saského vévody přinesl do Dánska módní evropské zvyky. Dánské lidové balady lze možná považovat za připomínku této kultury, jejíž stopy zaznamenáváme rovněž v překvapivě světských freskách dánských kostelů, jak je známe například z kostela v Ørslevu u Skælskøru, kde je vyobrazena pověstná taneční sekvence.

Takto si život u dvora ve 13. století na příkladu svatby Dagmar a Valdemara Vítězného představovala malířka Agnes Slott-Møllerová.

© Ivan Prokop

Taneční sekvence z kostela v Ørslevu. Slavné vyobrazení tanečníků naznačuje, jak se možná ve 13. století tančilo, snad za doprovodného zpěvu balad.

© Ivan Prokop

Královna Dagmar, česká princezna

Pohled na Pražský hrad, v němž se nachází Klášter benediktinek u sv. Jiří, nejstarší český klášter (založen 976). Prostředí tohoto konventu se záhy stalo místem, kde žily a byly vychovávány dcery z panovnické dynastie a nejvyšších společenských kruhů.

© Originál se nachází v České národní knihovně

Markéta Přemyslovna – osud české princezny

Přemysl Otakar I. byl dvakrát ženatý. Z těchto dvou manželství se narodila řada potomků. Jejich přesný počet neznáme, ale dochovaly se zprávy o třinácti dětech. První Přemyslovou ženou byla Adléta, pocházející z významného rodu míšeňských markrabat Wettinů, druhou Konstancie Uherská, dcera uherského krále Bély III. z arpádovské dynastie. Princezna Markéta (narozena snad před r. 1190) byla patrně prvním dítětem Přemysla Otakara I. a Adléty Míšeňské. Po ní se manželům narodil ještě nejméně jeden syn a dvě dcery.

O Markétině dětství je známo jen velmi málo. Snad zpočátku vyrůstala společně se svými sourozenci v prostředí míšeňského dvora a tam se jí dostalo i prvního vzdělání. Její otec dosedl na český trůn natrvalo až roku 1197. Tehdy pravděpodobně mohla do centra českého království přesídlit také jeho manželka a děti. Manželství však tehdy zbývaly už jen tři roky. Přemysl se s Adléťou rozvedl a musela zasáhnout i papežská kurie. Markétě v době začátku Přemyslova rozvodu s Adléťou mohlo být méně než deset let. Byla snad poslána na vychování do kláštera premonstrátek v Doksanech (asi 50 km severně od Prahy). Možná však byla v péči sester benediktinek v klášteře u sv. Jiří na Pražském hradě.

Král Přemysl I. se snažil své dcery zajistit vhodnými ženichy a v zájmu své politiky je dobře provdat, nebo je umístit ve vhodném řeholním konventu. Pro Markétu vybral vznešený osud. Roku 1204 o její ruku požádal dánský král Valdemar II., který stejně jako Přemysl Otakar I. v té době podporoval kandidaturu Oty Brunšvického na římský trůn. Český král svolil a o rok později, když bylo Markétě něco přes patnáct let, se v Lübecku konala slavná svatba.

Středověké město Lübeck bylo v době svatby Dagmar a Valdemara součástí Holštýnského hrabství. Na svobodné říšské město bylo povýšeno až roku 1226 císařem Fridrichem II. Štaufským.

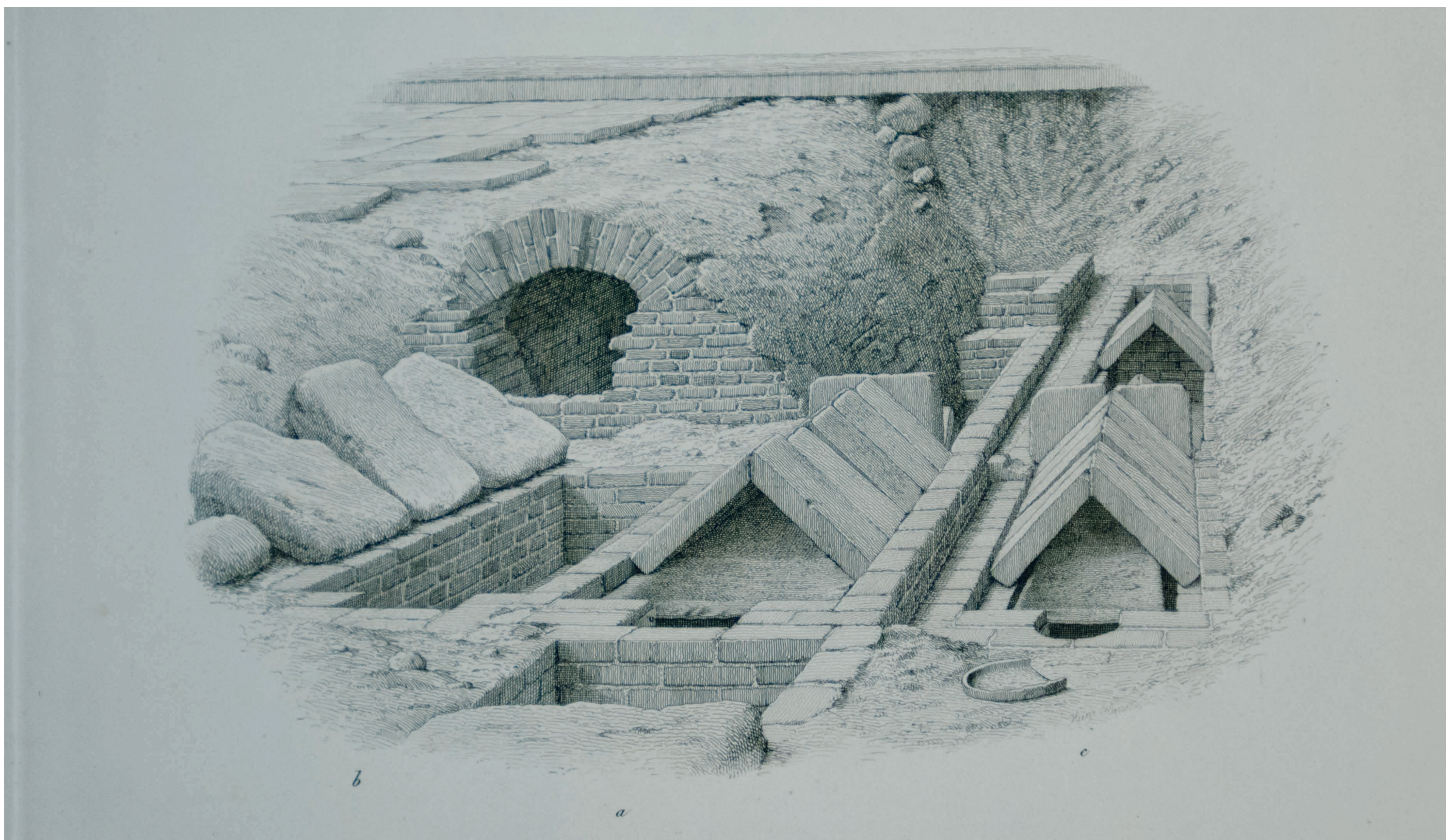
© Originál se nachází v České národní knihovně

Klášter klarisek v Praze, v němž byla řeholnicí Markétina sestra Anežka. V tomto konventu bylo pohřbeno i několik členů rodiny Přemysla Otakara I., např. jeho syn, král Václav I.

© Ivan Prokop

Královna Dagmar, česká princezna

Za přítomnosti Frederika VII., který se živě zajímal o archeologii, byly roku 1855 otevřeny a prohlédány královské hroby v kostele sv. Bendta. Kresba dokumentuje mimo jiné i tento počín.

© Ivan Prokop

Dagmar – česká princezna a dánská královna

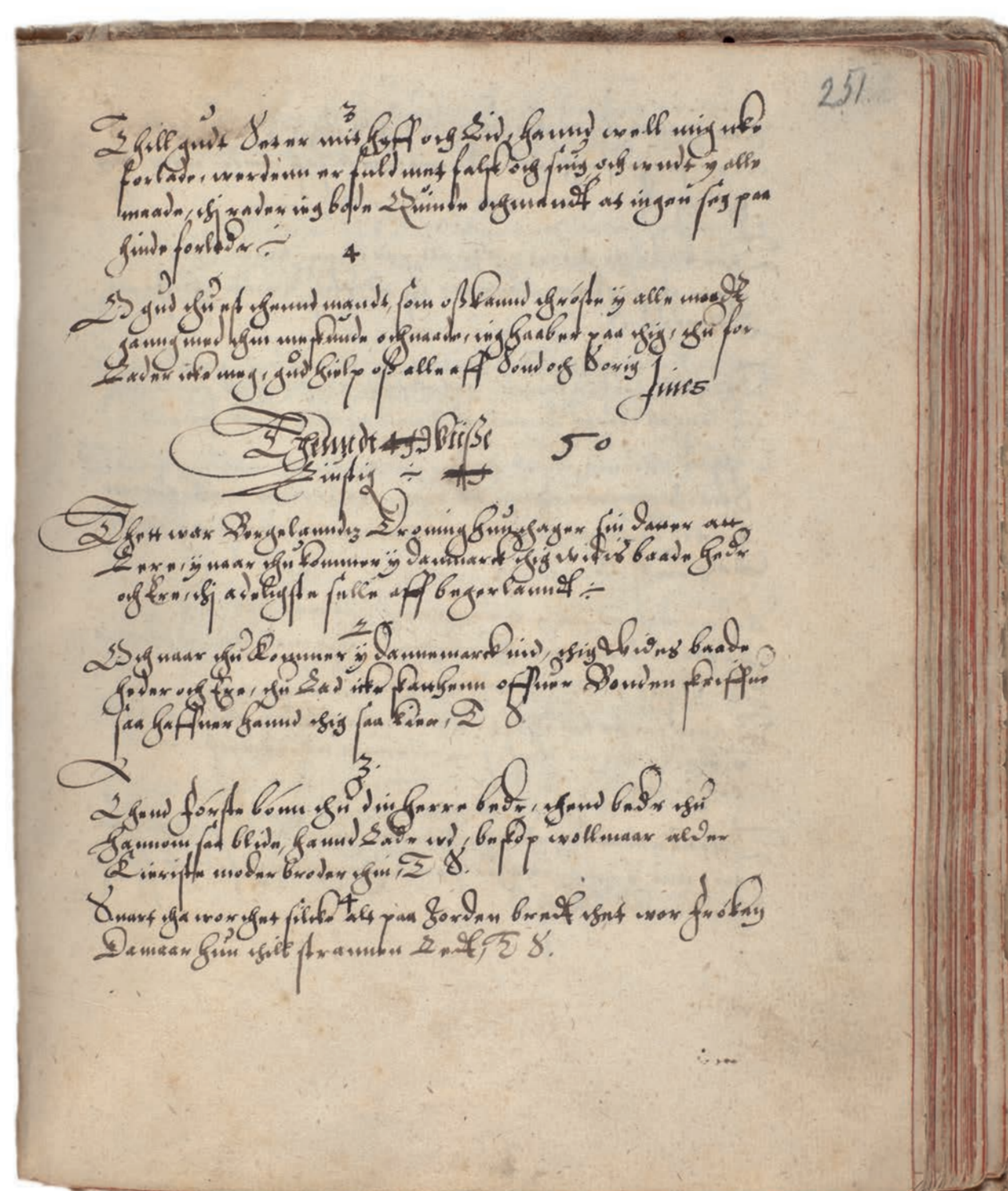
V roce 1205 odcestovala česká princezna Markéta Drahomíra do Dánska, aby se provdala za tehdy již pětatřicetiletého krále Valdemara Vítězného. V Dánsku se jí dostalo jména Dagmar. Z dobových pramenů víme, že v roce 1209 porodila Valdemaru Vítěznému syna, Valdemara Mladého, a také to, že zemřela 24. května 1212.

Dagmar dnes většina Dánů zná jako krásnou a dobrou královnu, za což vděčíme faktu, že se na rozdíl od ostatních středověkých královen stala hlavní postavou hned několika balad. Je tedy zřejmé, že se mezi dobovými královnami po své smrti těšila mimořádnému postavení. Žádnou z těchto balad ovšem nelze považovat za historický pramen o královnině působení a její osobě.

Jedna balada je však odlišná. Začíná v době, kdy je Dagmar ještě v Čechách. Tady jí matka dává mnoho rad. Na srdce jí klade zejména to, aby krále přiměla, ať propustí biskupa Valdemara. To se také rok poté, v roce 1206, stane, existuje tedy souvislost mezi svatbou Valdemara Vítězného a české princezny a brzkým propuštěním vězněného biskupa. Ona souvislost je ovšem jiná, než jakou naznačuje balada.

Podle dohody, kterou se od roku 1203 papež snažil uzavřít s Valdemarem Vítězným, mělo k propuštění biskupa Valdemara dojít tak, že jej Valdemar Vítězný dopraví k uherskému králi, svému příbuznému. Tady měl biskupa převzít do své moci papež. Aby nehrozilo riziko, že biskup Valdemar cestou padne do rukou Valdemarových německých nepřátel, bylo nutno cestovat přes Polsko a Čechy. Velkopolský kníže již mezi Valdemarovy spojence patřil, scházela pouze dohoda s českým králem. Ten měl svolit k cestě biskupa přes své území. Toto svolení si král Valdemar u českého krále zajistil manželskou dohodou.

Roku 1205 se Valdemar Vítězný s vojskem přeplavil přes Balt a navštívil velkopolského knížete. Podle všeho právě zde přivítal svou novou ženu. Dagmar se jinými slovy stala královnou v Dánsku po „koňském handlu“, tolik typickém pro tehdejší knížecí sňatky.

Knižka balad královny Sophie. Lidová balada „Královna Dagmar v Dánsku“ vypráví o radách, které princezně dává její matka před cestou do Dánska. Kromě jiného jí klade na srdce, aby se zasadila o propuštění biskupa Valdemara.

© Det Kongelige Bibliotek, Kodaň

Thor Lange zadal roku 1916 malíři Joakimu Skovgaardovi, aby namaloval obraz zbožné, takřka svaté královny, která se má u Boha přimlouvat za Dánsko. Freska se nachází v kostele sv. Bendta v Ringstedu.

© Ivan Prokop

Královna Dagmar, česká princezna

Smrt královny Dagmar, Dagmařina socha v Ribe

© Ivan Prokop, se svolením Nadace Carla Nielsena a Anne Marie Carl-Nielsenové

Druhý život královny Dagmar – královna lidových balad

Jak řečeno, o skutečném životě královny Dagmar toho víme poskrovnu. Již za svého života po sobě ovšem musela zanechat takové stopy, že na ni ve vědomí lidí zůstala vzpomínka. Koncem 16. a začátkem 17. století si romanticky naladěné šlechtičny dávaly zapisovat balady, které získaly přívlastek „lidové“, protože se mělo za to, že se mezi lidem tradovaly ústním podáním. Lidé se je učili zpaměti, zpívali je a zřejmě při nich i tančili. Nejméně pět z těchto balad pojednává o královně Dagmar, ostatní pouze zmiňují nejmenovanou královnu, která ale později byla jako Dagmar identifikována.

Balady byly dozajista předávány ústně, což dokládá skutečnost, že když byly konečně zapsány a získaly podobu, v jaké je známe dnes, setkáváme se s touž baladou hned v několika rozdílných verzích. To platí i o nejkrásnější a zároveň nejznámější z písní o královně Dagmar líčící její dramatickou smrt při porodu, možná – jak text naznačuje – jako následek císařského řezu: „Královna Damor leží v Ribe nemocná“ (rukopis: Svaning II), nebo v další verzi z Ringstedu: „Královna Damor leží v Ringstedu nemocná“ (rukopis Anny Basseové). Obě verze byly zapsány takřka současně koncem 16. století. Dnes známe a zpíváme verzi s městem Ribe. Ta je jistě také „správná“, neboť dává smysl. Král měl totiž v sedle svého koně ke královnině smrtelnému loži zběsile uhánět ze Skanderborgu. Zpěvák nebo zpěvačka, kteří měli dlouhou baladu zpívat zpaměti, zřejmě v chvatu zapomněli, kde Dagmar stoná, věděli však, že je pohřbena v Ringstedu, a tak si řekli, že stůně právě tam.

Právě díky těmto skladbám vnímáme dnes královnu Dagmar jako laskavou, krásnou královnu, bezmála světici, která se pokoušela zmírnit tvrdé podmínky, v nichž musela žít většina obyvatelstva: sedlákům se nesměly ukládat mimořádné daně, vězni měli být propuštěni, odsouzení na smrt omilostněni. Ale Dagmar myslela na smrtelném loži i na to, aby král Valdemark byl šťastný. Proto jej varovala, aby se po její smrti neženil s Portugalkou Berengarií. To ovšem král roku 1214 udělal a dále byl k němu osud neúprosný: velmocenské období Valdemarků se začalo chýlit ke konci a Berengarií, zvanou Bengerd, lidové balady určitě zcela nezaslouženě líčí jako zlý protipól laskavé královny Dagmar.

Monument královny Dagmar z roku 1921 z dílny Eliase Ølsgaarda, hora Himmelbjerg

© Zdeněk Lyčka

Tato pamětní deska v kostele sv. Bendta byla osazena v roce 1928 Československo-dánskou společností v Praze. Text vychází z lidových balad a líčí královnu jako dobrou a laskavou ženu, která Dánsku přinesla mír.

© Ivan Prokop

Královna Dagmar, česká princezna

Loď kostela sv. Bendta v Ringstedu

© Ivan Prokop

Královna Dagmar dnes

Po živém zájmu doby renesanční o památky minulosti, reprezentovaném lidovými baladami, žily tyto skladby poměrně nenápadným životem až do 19. století, kdy je znovu vzkřísil romantismus. Stalo se tak v neposlední řadě díky velkolepému vydavatelskému počínu, vydání díla Staré dánské lidové balady. Od té doby je zájem o balady i o královnu Dagmar více než setrvalý.

Ještě předtím, v roce 1683, si probošt kostela v Ringstedu chtěl pro sebe zařídit hrob právě v místech, kde se nacházely královské sarkofágy. Jeho činnost poznamenala i hrob královny Dagmar. Tehdy totiž byla zjevně nalezena i nádherná byzantská relikvie v podobě oboustranného pozlaceného smaltovaného křížku vysoké kvality. Ten byl několik let poté předán budoucímu Národnímu muzeu. I když si nemůžeme být jisti správností této domněnky, byl kříž spojen s královnou Dagmar a dnes je znám jako Dagmařin křížek.

Dagmařin křížek je důležitou součástí odkazu královny Dagmar. Svou renesancí zažil roku 1863, když se nejstarší dcera Kristiána IX. měla provdat za anglického následníka trůnu Edwarda VII. Tehdy ještě žijící král Frederik VII. nechal jako svatební dar vyrobit přesnou kopii křížku a dal ji zabalit do jiného národního klenotu – do fragmentu z tzv. orlí tkaniny ze schrány Knuda Svatého, vystřiženého pro tuto příležitost. Musíme být jen rádi, že dosud poměrně absolutistický Frederik nevěnoval nevěstě originální křížek! Každopádně se tehdy zrodila tradice přetrvávající dodnes: věnovat děvčatům, dnes nejčastěji ke křtu, více nebo méně drahocenné kopie Dagmařina křížku. Dánské dívky tedy jinými slovy dostávají vyprávění o královně Dagmar takříkajíc do vínku.

Ačkoli povědomí o Dagmar se nyní pojí nejvíce s Dagmařiným křížkem, tato tradice prokázala od romantismu svou životaschopnost v mnoha oblastech: monumenty a jiné hmotné památky vznikly všude tam, kde lze najít spojitost s královnou Dagmar – posledním případem může být pivovar v Ringstedu. V literatuře se setkáváme s řadou románů a básní, na poli hudebním jsou to opery a k lidovým baladám se dnes skládá nová hudba. Zvláštním dokladem setrvalosti zájmu o Dagmařin život je i fakt, že všechny tři zmíněné umělecké formy se nedávno spojily – žáci z oblasti Ringstedu a jižního Jutska ve společném projektu „přebásnili“ lidovou baladu o smrti královny Dagmar do takzvaného „Rapu“ a doprovodili ho vlastními kresbami.

Novodobý Dagmařin křížek z roku 1943, věnovaný jako křestní dar
© John Lind

Mnoho míst, která mají souvislost s královniným životem, se rozhodlo využít jejího jména. Tak je tomu i v Ringstedu, kde podle ní pojmenovali jeden z malých pivovarů.
© Ivan Prokop

Královna Dagmar, česká princezna

Vitráž od neznámého umělce, vytvořená v roce 1959 pro Hotel Dagmar v Ribe

© Ivan Prokop

Čechy a Dánsko na počátku 13. století – historické paralely

Na počátku 13. století vykazovaly rysy obou zemí více shodných prvků, ačkoliv se odlišovaly svým předchozím vývojem a zejména geografickou polohou, při níž Dánsko mohlo zúročovat svůj kontakt s mořem. Obě země se po staletí potýkaly s ambicemi římsko-německých králů a císařů, kteří se je čas od času snažili plněji ovládnout.

Čechy a Dánsko se však právě na začátku 13. století, v době života Markéty-Dagmar, vzchopily k pozoruhodnému rozmachu, který měl různá vyústění. Zatímco český stát pod vládou prvního dědičného krále Přemysla Otakara I. silně nakročil k příštím politickému a hospodářskému rozkvětu, impérium na Baltu, které vybudovala dynastie Valdemarů, skončilo rozpadem, třebaže se Valdemaru Vítěznému nakonec podařilo znovu dobýt Estonsko.

Pro obě země bylo důležité, že se vládnoucím králům podařilo legitimizovat královskou moc ve svých dynastiích tím, že ze svých předků učinili světce a že se jim podařilo své nejstarší nebo oblíbené syny nechat zvolit a korunovat králi a nástupci ještě za svého života. To byl případ syna Valdemara Vítězného a královny Dagmar Valdemara Mladého v roce 1218. Přemysl Otakar I. zase nechal svého syna Václava zvolit králem roku 1216. V případě Dánska ovšem zvolený nástupce nepřežil svého otce, neboť Valdemar Mladý byl zabit zbloudilou střelou v roce 1231. To navíc znamená, že české geny královny Dagmar v dánském královském rodě nepokračovaly.

Bazilika sv. Jiří v Praze

© Ivan Prokop

Kostel sv. Bendta a socha Valdemara Velikého v Ringstedu

© Ivan Prokop

Královna Dagmar, česká princezna

Románská bazilika sv. Jiří na Pražském hradě

Fototéka Správy Pražského hradu © Jan Gloc

Osud žen v okolí přemyslovského rodu

Ženy, které se narodily jako Přemyslovny, anebo které se do tohoto rodu přivdaly, to nemávaly – tak jako v jiných zemích a u jiných panovnických dynastií – snadné. Přestože zaujímaly vyšší společenské postavení, neustále potřebovaly mít nad sebou poručníka: prvně rodinu a potom manžela, případně klášter. Očekávalo se od nich získání či upevnění vlivů původních rodin, v nové rodině potom především četné potomstvo, hlavně mnoho synů. Jenom zřídka se ženám dařilo spolupodílet se na manželově moci, nanejvýše se připouštěla role přímluvkyň. Svá nejlepší léta trávily těhotenstvím. Neplodnost páru bývala příčinou zrušení sňatku. Ženy často umíraly velmi mladé, vyčerpané svým nelehkým údělem.

Přesto se kolem roku 1200 mezi ženami objevilo několik mimořádných osobností. Se svým manželem knížetem Bedřichem „šťastně panovala“, jak tehdy podotkl kronikář, choť Alžběta. Dokonce několikrát úspěšně bránila Pražský hrad, a to v době, kdy byl její manžel v cizině, ale i po manželově smrti v roce 1189, kdy hrad nechtěla vydat manželovu nástupci, dokud jí nepříkl náhradu.

Výjimečný osud měla Anežka Přemyslovna (1211?-1282), později blahoslavená, nedávno svatořečená. Se svým bratrem králem Václavem I. v roce 1232 založila v Praze na Starém Městě mužský špitál Řádu křižovníků s červenou hvězdou, roku 1234 klášter žen a mužů řehole sv. Františka, později nazývaných klarisky a minorité. Klariskám se stala první představenou. Mezi kulturní osobnosti se zařadila zase abatyše Anežka, nevlastní sestra Přemysla Otakara I., zesnulá roku 1228. Nejprve působila v klášteře v Doksanech, po nějakém čase v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. Za bratrova přispění uskutečnila rozsáhlé stavební a malířské úpravy svatojiřské baziliky. Tehdy také vznikl velmi cenný tympanon jižního portálu.

Románský Starý královský palác na Pražském hradě

Fototéka Správy Pražského hradu © Jan Gloc

Královna Dagmar, česká princezna

© Ivan Prokop

Královna Dagmar

česká princezna

Autoři textů:

Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc. (2, 4, 5, 15)

PhDr. Eva Doležalová, Ph.D. (1, 10, 13)

Oddělení dějin středověku, Historický ústav AV ČR

PhDr. Milena Bravermanová, kurátorka, Správa Pražského hradu (8, 16)

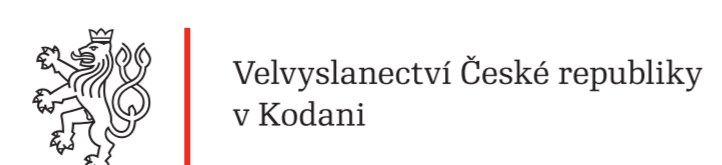
John H. Lind, Dr. phil. (2, 3, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 15 a red.)

Centrum středověkých studií, Univerzita Jižního Dánska, Odense

Fotografie, výtvarná koncepce a produkce: Ivan Prokop

Výtvarné řešení a typografie: Lenka Prokopová

Tisk www.signpek.cz **signpek**

Královna Dagmar

česká princezna

Velvyslanectví České republiky
v Kodani

